

Oponentní posudek na disertační práci Mgr. Věry Patočkové

„Volný čas, jako kulturní fenomén“

Disertační práce je zaměřena na dlouhodobě velmi exponované a současně rozporuplné téma volného času. V české sociologii je toto téma velmi aktuální od 60. let 20. století, kdy byly hledány hlavní funkční vazby a proporce mezi tzv. pracovní dobou a časem věnovaným mimopracovním aktivitám v souvislosti s očekávanou vlnou zvyšování produktivity práce, omezování pracovní doby a s tím spojenými změnami v hodnotovém aparátu společnosti.

Druhým proudem, který výrazně ovlivnil českou sociologii a současně s tím i teorii kultury – jsou sociologické koncepce liberální, které od konce 50. let konstatují růst významu mimopracovních aktivit člověka, zkracování pracovní doby a rozvoj nových ekonomických aktivit spojených s organizací volného času jako nového ekonomického odvětví. Autorka tudíž stála před neobyčejně složitým úkolem propojit tyto dva proudy alespoň na teoretické úrovni a dospět k přesvědčivým závěrům o roli volného času v životě současné české společnosti, respektive o tom, je-li pojem volný čas stále ještě aktuálním a naléhavým vědeckým tématem. Jde o to, že disponibilní sociologické výzkumy dokumentují v současné době spíše opačné trendy:

- jednak nárůst významu pracovní doby a pracovních aktivit v souvislosti s růstem životní úrovně a bohatství společnosti obecně,
- jednak výraznou sociální diferenciací v chápání významu a hodnoty volného času.
- třetím rozměrem, který autorka v práci bohužel nemohla zachytit absolutizace pojmu „volný čas“ pro specifické sociální skupiny – fenomén přistěhovalectví, homeless, exkludované sociální skupiny apod.

Na práci oceňuji zejména vynikající obeznámenost autorky s jednotlivými proudy sociologického myšlení na téma volný čas a současně i schopnost srovnávat a systematizovat názory jednotlivých autorů do jednotného, logicky utříděného proudu vývoje sociologického myšlení v této oblasti. Inspirativní a velmi aktuální jsou v tomto smyslu politické a sociální koncepce volného času první republiky, které koneckonců nepozbyly na platnosti ani v kritickém období 50. let. Volný čas jako prostředek ke kultivaci osobnosti, volný čas jako zdroj rozvoje mimopracovních aktivit, volný čas jako základní hodnota života jedince hrál významnou úlohu ve vývoji marxistické doktriny socialistické společnosti. Je proto velmi sympatické, že V. Patočková tyto souvislosti vystihla a nenechala se zmást jednoduchým vzorcem zásadního rozporu mezi západním (liberálním) a východním (marxistickým) myšlením.

Hlavní sílu práce proto spatřuji v solidním a poctivém popisu vývoje koncepcí volného času české společnosti 20. století, kde autorka přesvědčivě dokazuje historickou kontinuitu. Práce má tak charakter citační, její síla spočívá spíše v konfrontaci cizích názorů než ve formulaci názoru vlastního a jeho následné argumentaci.

Lze jen litovat, že při tak rozsáhlých znalostech výstupů sociologického bádání v 80. letech nebyla věnována větší pozornost výsledkům výzkumů Jiřího Linharta v oblasti životních hodnot, které významným způsobem ovlivnily vývoj české sociologie v 90. letech. Stejně tak mohla být větší pozornost věnována českým hodnotovým specifickým v oblasti volného času např. turismus, sport, chatařství, chalupářství apod. jimiž se česká společnost tak výrazně odlišuje od svých evropských sousedů.

Větší pozornost mohla být věnována rovněž i začlenění volnočasových aktivit z hlediska kulturologického – právě proto, že jednotlivé typy volnočasových aktivit jsou výrazně sociálně segmentovány v návaznosti na různé oblasti kultury a kulturní žánry. Právě analýza kulturních aktivit by mohla výrazně přispět k podchycení nových funkcí volného času v postindustriální etapě české společnosti.

Práce je doplněna výsledky sociologických výzkumů realizovaných v různých etapách poválečného vývoje. Lze jen litovat, že stěžejní teoretická část věnovaná hodnotovému systému není dostatečně propojena s vyhodnocením výsledků konkrétních výzkumů (strana 40 až 44).

V empirických částech je práce významně podložena dlouhodobého šetření katedry kulturologie FFUK tzn. v analýzách tří sledovaných měst (Český Krumlov, Blatná, Velké Meziříčí) autorka může tudíž srovnat výsledky aktuálních sociologických šetření s dlouhodobými trendy zjištěnými v uvedených městech. Lze říci, že disertační práce do této výzkumné trajektorie velmi vhodně zapadá a že dokresluje předmětnou výzkumnou oblast do detailů, které nemohly být do podrobnosti pojednány v dosavadních výzkumných zprávách. Práce v tomto smyslu završuje jednu z významných etap českého společenskovedního úsilí výzkumu.

Je zřejmé, že podání disertační práce autorčin trvalý zájem na téma volného času neskončí, a že její hluboké znalosti této tematiky ji umožní věnovat se v dalších výzkumných etapách i tak potřebným otázkám jako je sociální segmentace volnočasových aktivit, změna pojetí volného času v nových sociálních skupinách a že zbyde i prostor pro důslednější sociologické uchopení marginálních sociálních skupin, pro než je volný čas hlavním existenčním principem.

Otázky k obhajobě:

1. Jaké trendy v materiální či nemateriální hodnotové orientaci společnosti lze spojovat s problematikou volného času
2. Jak autorka hodnotí rostoucí ekonomický význam volnočasových aktivit a spotřebních vzorců na ně vázaných

Závěr:

Předložená práce v zásadě naplňuje kritéria pro hodnocení doktorských disertačních prací, její hlavní váha spočívá v systemizaci názorů a výzkumů v oblasti sociologie volného času v průběhu 20. století. Přináší adekvátní proporci empirických dat s cílem jejich teoretického zobecnění. Práci doporučuji k obhajobě.

V Praze 25.5.2014

Doc. Ing. Jiří Patočka, CSc.

Vedoucí katedry Arts managementu FPH/VŠE